

РІЗНОМОВНІ КООПЕРАТИВНІ КОМУНІКАТИВНІ СИТУАЦІЇ ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Корольов І.Р.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У сучасному мовознавстві, зокрема комунікативістиці, дискурсології та прагмалінгвістиці однією з центральних є проблема опису різнопланових комунікативних ситуацій [2; 3; 7; 18; 20]. Учені-лінгвісти стандартні комунікативні ситуації вивчають різноаспектуально, звертаючись до теорії мовленнєвих актів [21], теорії комунікації та соціальної діяльності [10], теорії дискурсу та дискурс-аналізу [18; 19], теорії діалогу [11], теорії розмовного мовлення [5], жанрології [3] та когнітивістики [1]. Усе більше уваги приділяється вивченню вербальної і невербальної поведінки в комунікативних ситуаціях різних типів [4; 6; 9; 12; 13], зокрема кооперативних, некооперативних (конфліктних) та проміжних [1, с. 3].

Численні дослідження комунікації як складного лінгвопсихоментального процесу та етнічно маркованого феномена переконливо свідчать [2; 12], що в міжособистісному спілкуванні відбувається щось значно більше, ніж просто передача та сприйняття слів. Вербальне спілкування є найбільш дослідженим різновидом людської комунікації. Мовленнєва комунікація має складну багатоярусну структуру (від диференційної ознаки фонемі до тексту та інтертексту) та виявляється в різноманітних стилістичних різновидах (різні стилі та жанри, розмовне мовлення, літературна мова, діалекти та соціолекти тощо) [10, с. 108-136]. Усі мовленнєві характеристики та інші компоненти комунікативного акту сприяють його реалізації (успішній або неуспішній). Спілкуючись, ми обираємо з великої кількості існуючих засобів вербальної та невербальної комунікації ті, які видаються нам найбільш вдалим для передачі наших думок у певній ситуації. Як зауважує О.А. Романов, можна згадати численні праці з опису різних мовленнєвих «постулатів», «максим», «правил», «імплікатур», «заповідей» (Дж. Остін, Дж. Серль, Д. Вандерліх, П. Грайс, Дж. Лакофф, Дж. Ліч, Р. Вагнер та ін.), у яких висувається ідея про те, що кооперативний базис спілкування – це основа безконфліктної, успішної діалогічної взаємодії, а порушення кооперативності неодмінно призводить до протиріч між партнерами й конфлікту [17, с. 7-20].

Актуальність теми дослідження пов'язана з необхідністю системного та комплексного опису різномовних кооперативних комунікативних ситуацій у зв'язку з появою нових аспектів їх вивчення в сучасній лінгвістиці: антропоцентричного та дискурсивно-прагматичного підходів.

Об'єктом дослідження в нашій розвідці є кооперативні комунікативні ситуації (ККС).

Предметом дослідження слугують основні типи різномовних кооперативних комунікативних ситуацій.

Метою статті є визначення поняття кооперативної комунікативної ситуації із встановленням її основних типів і параметрів.

Завдання:

- *визначити поняття кооперативної комунікативної ситуації;*
- *виявити основні типи різномовних кооперативних комунікативних ситуацій;*
- *з'ясувати базові параметри кооперативної комунікативної ситуації.*

На нашу думку, найбільш коректним є визначення *стандартної комунікативної ситуації*, надане відомим російським мовознавцем Й.А. Стерніним: “стандартна комунікативна ситуація – типова комунікативна ситуація, що повторюється й характеризується використанням стандартних мовленнєвих засобів (знайомство, привітання, прощання, співчуття тощо)” [20, с. 10].

У ході ситуації спілкування мовець вирішує конкретне комунікативно-прагматичне завдання, використовуючи різні способи мовленнєвого впливу, наприклад, здійснює примирення [4], освідчується в коханні [13], демонструє агресію [9], виправдовується [12], заохочує [6]. Як правило, тип комунікативної ситуації визначається через специфічні конфігурації соціальних детермінант, а саме: 1) кількість учасників комунікації; 2) комунікативні цілі адресанта й адресата; 3) безпосереднє оточення комунікантів.

Таким чином, структура стандартної комунікативної ситуації має наступний вигляд:

1. Комуніканти.
2. Висловлення (повідомлення, текст).
3. Процеси вербалізації і розуміння.
4. Обставини комунікативного акту.
5. Комунікативні й практичні цілі комунікантів.

На думку Н.Ф. Пономарьова, насамперед необхідно розрізнявати кооперативну комунікацію та конфліктну комунікацію. Якщо завдання першої – формування позитивної суспільної думки про адресанта та встановлення партнерських відносин із адресатом, то друга спрямована на протидію в цілому та руйнування взаєморозуміння між комунікантами [15, с. 31].

Якщо інтерактанти мають однакове уявлення про комунікативні цілі один одного або про взаємний розподіл комунікативних ролей, комунікація реалізується як кооперація. Якщо ж комуніканти мають різні цілі або різне уявлення про розподіл комунікативних ролей (зокрема, якщо вони свідомо створюють цю різницю), конфлікт між ними неминучий, тобто стандартна комунікативна ситуація обов'язково перетвориться на конфліктну. Часто-густо конфліктна ситуація спілкування спричинюється невідповідністю комунікативних норм, прийнятих у межах тієї чи тієї лінгвокультури.

Як стверджує І.В. Попова, конфліктне й кооперативне спілкування як правило здійснюється в двочленному та багаточленному діалогічних циклах, у яких комуніканти реалізують свої індивідуальні цілі, прагнучи досягти бажаного кінцевого результату спілкування. При цьому поняття про спільну мовленнєву дію наявне в обох випадках. Тільки при кооперативному спілкуванні вона є спільною дією, що має семантичну характеристику (+ сприяння), а при конфліктному спілкуванні – (+ протидія). Успішність характерна як для кооперативного, так і для конфліктного типів спілкування, але в кожному із цих типів вона має свої особливості [16, с. 3]. Кооперативне спілкування можливе тільки тоді, коли адресант і адресат користуються тим самим кодом, коли між ними виникає спільний знаковий контактний простір. Потреба в уподібненні в окремих випадках усвідомлюється інтуїтивно: дорослі, намагаючись знайти “спільну мову” з дитиною, нерідко переходять на дитячий белькіт, частково імітуючи маленького співрозмовника.

Дискусійним є питання про розмежування понять комунікативної сфери та комунікативної ситуації. Спираючись на ґрунтовні дослідження Й.А. Стерніна в галузі комунікативістики, визначимо комунікативну сферу як галузь дійсності, в якій комунікативна поведінка людини має відносно стандартизовані форми (спілкування з незнайомою / знайомою людиною, спілкування з колегами, спілкування в навчальному закладі, спілкування в транспорті, магазині, поліклініці, ресторані тощо) [20, с. 10]. Тобто, комунікативну сферу спілкування ми можемо вважати в широкому сенсі тотожною до комунікативної ситуації.

На нашу думку, поняття ККС можна визначити таким чином: *кооперативна комунікативна ситуація* – типова комунікативна ситуація, що повторюється й характеризується використанням стандартних мовленнєвих засобів, в якій комуніканти мають однакове уявлення про комунікативні цілі один одного або про взаємний розподіл комунікативних ролей, і між ними встановлюються партнерські відносини. Кількість комунікативних сфер і ККС досить велика, а їх опис у кожному конкретному дослідженні визначається практичними міркуваннями та поставленими завданнями. Останнім часом переважає ситуативна модель дослідження комунікативної поведінки представників того чи іншого етносу, оскільки саме вона базується на практиці міжкультурних контактів, включаючи такі тематичні сфери та ситуації спілкування, в яких при міжкультурній комунікації регулярно виявляються реальні розбіжності [20]. Комуніканти в процесі спілкування переслідують певні комунікативні цілі, для досягнення яких вони користуються певними прийомами, які називають *комунікативними стратегіями, комунікативними тактиками й комунікативними навичками*.

Слідом за Є.В. Ключевим та В.Б. Кашкіним, *комунікативною метою* ми будемо називати стратегічний результат, на який спрямований комунікативний акт [10, с. 108-136]. *Привітати, вибачитись, дати пораду, подякувати, освідчитися в коханні* – це основні мовленнєві складові комунікативної поведінки в кооперативній ситуації спілкування, що реалізують ту або іншу комунікативну

інтенцію, тобто, намір індивіда-комуніканта здійснити певну дію через комунікативний акт або з його допомогою [там само].

Стосовно виділення основних типів ККС, то нам видаються релевантними такі різновиди комунікативних сфер, як знайомство, привітання, порада, побажання, подяка, прохання, похвала, запрошення, вибачення, прощання, згода, співчуття, освідчення в коханні тощо. Наведемо приклади стереотипних мовленнєвих актів, що функціонують у структурі ККС та використовуються різномовними інтерактантами:

- **знайомство**: укр. *Дозвольте представитися!* рос. *Позвольте представиться!* англ. *Allow me to introduce myself!* пол. *Państwo pozwolą, że się przedstawię!*

- **привітання**: укр. *Дозвольте вас привітати!* рос. *Позвольте вас приветствовать!* англ. *Allow me to welcome you!* пол. *Państwo pozwolą, że państwa przywitam!*

- **порада**: укр. *Я хочу дати вам пораду;* рос. *Я хочу дать вам совет;* англ. *Let me give you a word of advice (I'd like to give you a word of advice, if I may);* пол. *Chcę udzielić Państwu porady;*

- **побажання**: укр. *Прийміть мої найщиріші побажання;* рос. *Примите мои самые лучшие пожелания;* англ. *Please, accept my sincerest wishes!* пол. *Proszę przyjąć moje najlepsze pozdrowienia (życzenia);*

- **подяка**: укр. *Я дуже вдячний вам за надану послугу;* рос. *Я очень признателен вам за оказанную услугу;* англ. *I am very grateful to you for the service (Much obliged to you for the favour);* пол. *Jestem bardzo wdzięczny za usługę;*

- **прохання**: укр. *Якщо вам не важко, дайте, будь ласка...;* рос. *Если вам не трудно, дайте, пожалуйста...;* англ. *Could you possibly give me/let me have..., please?* пол. *Jeśli to nie sprawi Państwu kłopotu, proszę mi dać;*

- **похвала**: укр. *Ви добре перекладаєте;* рос. *Вы хорошо переводите;* англ. *You're a good translator;* пол. *Pan/Pani jest dobrym tłumaczem;*

- **запрошення**: укр. *Я хочу запросити вас на конференцію;* рос. *Я хочу пригласить вас на конференцию;* англ. *I'd like to invite you to the conference;* пол. *Chciałbym zaprosić Państwa na konferencję;*

- **вибачення**: укр. *Вибачте мене, будь ласка, за запізнення;* рос. *Извините меня, пожалуйста, за опоздание!* англ. *Please excuse my coming late (Excuse me for coming so late);* пол. *Przepraszam za spóźnienie;*

- **прощання**: укр. *До побачення. До зустрічі в університеті;* рос. *До свидания. До встречи в университете;* англ. *Goodbye for now. See you at the university;* пол. *Do widzenia. Do zobaczenia na uniwersytecie;*

- **згода**: укр. *Дайте мені, будь ласка, цю книгу. – Будь ласка (прошу);* рос. *Дайте мне, пожалуйста, эту книгу. – Пожалуйста;* англ. *Give me that book, will you? / Give me that book, please. – Here you are!* пол. *Dajcie mi, proszę, tę książkę. – Proszę;*

- **співчуття**: укр. *Я вам співчуюю;* рос. *Я вам сочувствую!* англ. *I sympathize with/feel for you;* пол. *Współczuję Państwu;*

- **освідчення в коханні:** укр. *Я тебе кохаю*; рос. *Я тебя люблю*; англ. *I love you*; пол. *Kocham Cię*.

Наведені типи ККС є адресантно-адресато-орієнтованими, адже в будь-якій серед перелічених комунікативних сфер реалізовуватимуться наміри та інтенції як адресанта, так і адресата.

Необхідно також відзначити, що в усіх зазначених вище прикладах висловлювань, що функціонують у ККС, діє принцип кооперативності мовленнєвого спілкування [8], принцип співпраці. Якщо в будь-якому з представлених різновидів комунікативних сфер принцип кооперативності та співпраці буде відсутній, то спілкування неодмінно матиме або проміжний, або конфліктний характер.

На основі моделі опису комунікативної ситуації, запропонованої І.М. Борисовою [5] та А.В. Ланських [14], можна виділити основні параметри встановлених ККС:

- спілкування учасників ККС є неофіційним міжособистісним і належить до комунікативної сфери повсякденних побутових стосунків;
- спосіб спілкування переважно безпосередній, усний. Код спілкування – мовний, паралінгвістичний;
- статусна-рольова організація спілкування інтерактантів у ККС – вертикальна (мовленнєва взаємодія комунікантів вищого і нижчого соціальних статусів) і горизонтальна (спілкування комунікантів рівних за соціальним статусом). Комунікація, що заснована на рівності статусів мовців, характеризується або невимушеною особистісною мотивацією (*порада, побажання, прохання, похвала, згода, співчуття, освідчення в коханні* тощо), або соціально ритуалізованою, етикетною (*знайомство, привітання, подяка, запрошення, вибачення, прощання* тощо). При спілкуванні мовців із нерівним соціальним статусом домінують, як правило, комуніканти з вищим статусом, мовленнєва поведінка яких може мотивуватися як особистісно-орієнтованими чинниками, так і соціально зумовленими. На відміну від статусної взаємодії, рольові характеристики учасників ККС можуть варіюватися залежно від кожної конкретної ситуації спілкування.

Таким чином, у представленій статті ми визначили поняття кооперативної комунікативної ситуації; виявили основні типи різномовних ККС; з'ясували базові параметри ККС. Це дозволить, спираючись на отримані результати, маємо широку перспективу подальших досліджень, у яких основну увагу зосередимо на детальному аналізі встановлених базових параметрів обраних ККС.

Література

1. Андреева В.Ю. Стратегии и тактики коммуникативного саботажа: автореф. дис. на соискание ученой степ. канд. филол. наук: спец. 10.02.19 “Теория языка” / В.Ю. Андреева. – Курск, 2009. – 22 с.

2. Бацевич Ф.С. Нариси з комунікативної лінгвістики / Флорій Сергійович Бацевич. – Львів: Вид. центр Львівськ. нац. ун-ту, 2003. – 247 с.
3. Бацевич Ф.С. Лінгвістична генологія: проблеми і перспективи / Флорій Сергійович Бацевич. – Львів: ПАІС, 2005. – 264 с.
4. Божко Г.П. Речевые тактики в репертуаре русской языковой личности (на материале коммуникативной ситуации “примирение”): дис. ... кандидата филол. наук : 10.02.02 / Божко Галина Павловна. – К., 2003. – 164 с.
5. Борисова И.Н. Русский разговорный диалог: проблема интегративности: дис. на соискание ученой степ. доктора филол. наук: 10.02.01 “Русский язык” / Ирина Николаевна Борисова. – Екатеринбург, 2001. – 430 с.
6. Василенко Н.В. Комунікативна стратегія заохочення у російському мовному спілкуванні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.02 “Російська мова” / Н.В. Василенко. – К., 2010. – 20 с.
7. Глушак В.М. Лингвопрагматический аспект речевого поведения коммуникантов в ситуациях повседневного общения (на материале немецкого языка) : автореф. дис. на соискание ученой степ. доктора филол. наук: спец. 10.02.04 “Германские языки” / В.М. Глушак. – М., 2009. – 48 с.
8. Грайс Г.П. Логика и речевое общение / Г.П. Грайс // Новое в зарубежной лингвистике. – М., 1985. – Вып. 21. – С. 217–237.
9. Завражина Г.В. Мовленнєва агресія та засоби її вираження в масмедійному політичному дискурсі України (на матеріалі російськомовної газетної комунікації): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.02 “Російська мова” / Г.В. Завражина. – К., 2008. – 20 с.
10. Кашкин В.Б. Введение в теорию коммуникации / Вячеслав Борисович Кашкин. – Воронеж: Изд-во ВГТУ, 2000. – 175 с. – С. 108-136.
11. Колокольцева Т.Н. Специфические коммуникативные единицы диалогической речи / Татьяна Николаевна Колокольцева. – Волгоград: Изд-во Волгоградского ун-та, 2001. – 260 с.
12. Корольов І.Р. Комунікативна ситуація “виправдання”: прагматичний та лінгвокультурний виміри: Монографія / Ігор Русланович Корольов. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2009. – 223с.
13. Кушнір Н.О. Вербалізація чуттєвих інтенцій у російському діалогічному мовленні (на матеріалі комунікативної ситуації “освідчення в коханні”): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.02 “Російська мова” / Н.О. Кушнір. – К., 2005. – 16 с.
14. Ланских А.В. Речевое поведение участников реалити-шоу: коммуникативные стратегии и тактики : автореф. дис. на соискание ученой степ. канд. филол. наук: спец. 10.02.01 “Русский язык” / А.В. Ланских. – Екатеринбург, 2008. – 22 с.
15. Пономарев Н.Ф. Информационная политика органа власти: пропаганда, антипропаганда, контрпропаганда / Николай Федорович Пономарев. – Пермь: Изд-во Пермского гос. техн. ун-та, 2007. – 185 с.

16. Попова И.В. Технология обучения диалогу-обсуждению в неязыковом вузе (на материале английского языка): дис. на соискание ученой степ. канд. пед. наук: спец. 13.00.02 "Теория и методика обучения и воспитания" / Ирина Владимировна Попова. – СПб., 2001. – 195 с.

17. Романов А.А. Вербальный конфликт в диалогической игре / Алексей Аркадьевич Романов // Мир лингвистики и коммуникации: электронный научный журнал. – Тверь: Тверская гос. сельскохозяйственная академия, 2006. – №5. – Т.1. – С. 7–20.

18. Седов К.Ф. Дискурс и личность: эволюция коммуникативной компетенции / Константин Федорович Седов. – М.: Лабиринт, 2004. – 320 с.

19. Семенюк А.А. Гендерні та вікові особливості кооперативної мовленнєвої поведінки в сімейному дискурсі (на матеріалі сучасної англійської мови): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.04 "Германські мови" / А.А. Семенюк. – Донецьк, 2007. – 24 с.

20. Стернин И.А. Очерк английского коммуникативного поведения / Стернин И.А., Ларина Т.В., Стернина М.А. – Воронеж: Истоки, 2003. – 185 с.

21. Сусов И.П. Лингвистическая прагматика / Иван Павлович Сусов [под ред. В.И. Карабана]. – Винница: Нова Книга, 2009. – 272 с.

Summary

The article observes the cooperative communicative situations in different-system languages. In particular, there is a definition for notion cooperative communicative situation, identified the main types and basic parameters of cooperative communicative situations.

УДК 811.111'23

НЕКАТЕГОРИЧНІ ВИСЛОВЛЮВАННЯ ЯК ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ СУБ'ЄКТИВНОЇ МОДАЛЬНОСТІ В МЕДИЧНОМУ ДИСКУРСІ (на матеріалі сегменту "Вступ" текстів наукових журнальних статей)

Костенко В.Г.

ВДНЗУ "Українська медична стоматологічна академія" (Полтава)

Сучасні дослідники лінгвістики тексту, розвиток якої відбувається переважно в руслі комунікативних та когнітивних засад вивчення мови і мовленнєвої діяльності, спрямовують свою увагу та зусилля на висвітлення питань створення / вибору мовних засобів, їхнього впливу на аргументаційну силу висловлювань та їхньої ролі у формуванні, диференціації та трансляції в текст різних видів знання, котре вони відображують. Серед проблем, що перебувають в епіцентрі